MERIDIAN CRITIC Nr.1 (Volume 22) 2014

Portrete indirecte:
Prieteni şi cunoscuţi evrei ai lui Mircea Eliade

Sabina FÎNARU
Universitatea „Ştefan cel Mare" din Suceava

Abstract: The paper presents Mircea Eliade's correspondence during his exile with Jewish friends and acquaintances, some gone abroad, others remained in communist Romania: Peretz Reiter, Lucian Boz, Mircea Lungu, Miron Grindea, Ionel Jianu, Sergiu Dan, Edgar Papu, Nicolae Steinhardt. The impressive number of letters to Mircea Eliade proves that his Jewish friends and acquaintances in interwar Romania admired him and did not perceive him as an intolerant nationalist, thus clarifying the unsubstantiated allegations about his antisemitism. The letters are also human documents of several elite intellectuals who had their destiny torn apart by the advent of the communist regime.
Keywords: documents, Mircea Eliade, Jews, exile, friendship

„Cât de aproximativă, dacă nu chiar înşelătoare, sursă de informaţie este corespondenţa unui autor! Mă gândesc la mine: aproape totalitatea scrisorilor din adolescenţă şi tinereţe a fost distrusă. Chiar din foarte bogata corespondenţă trimisă din India, nu cred că s-a păstrat mare lucru. Scrisorile cele mai interesante către câţiva prieteni din ţară – Nae Ionescu, Haig Acterian, Ionel Jianu - şi toate acestea, ştiu bine, au dispărut. Foarte probabil că aceeaşi soartă au avut-o scrisorile către Buonaiuti, în care îmi mărturiseam «crizele» şi deznădejdile. De asemenea, scrisorile către familie au fost distruse. Dacă s-ar găsi mai târziu scrisori din liceu sau din anii de studenţie, sau chiar din India – ce «valoare documentară» ar putea avea? În ce măsură s-ar putea spune că acele pagini «exprimă» ce era semnificativ şi important în anii formaţiei mele intelectuale, când ştiu bine că scrisorile în care vorbeam despre lucrurile esenţiale s-au pierdut? Ce valoare, ce interes ar putea avea o carte poştală expediată în grabă unui fost coleg de liceu sau universitate dintr-un port italian sau un oraş italian?"[1]

[1] Mircea Eliade, *Jurnal*, II, Editura Humanitas, Ediţie îngrijită şi indice de Mircea Handoca, Bucureşti, 1993, p. 36.

BDD-A8389 © 2014 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 09:33:41 UTC)

Astfel medita Mircea Eliade în paginile *Jurnalului* său din 1970 la pierderea celor mai multe din scrisorile trimise de el în tinereţe, în care cititorul „de mâine" ar fi putut găsi repere importante despre filosofia vieţii şi a operei lui, despre omul, scriitorul şi savantul care avea să devină; la acele pagini care aveau forţă revelatoare pentru structura profundă a gândirii sale, din perioada de formare, pentru temele ce-i vor străbate întreaga existenţă şi creaţie, legate de experienţele de cunoaştere, interesele intelectuale şi nevoia de mărturisire, de nevoia de modele şi de comunicare cu prietenii şi familia; revelatoare şi pentru că au fost scrise într-o stare de libertate deplină.

Corespondenţa dintre Mircea Eliade şi prieteni sau cunoscuţi evrei, publicată în volumul *Postlegomena la Felix Culpa: Mircea Eliade, evreii şi antisemitismul*[2] se leagă, *volens-nolens*, de unul dintre subiectele cele mai controversate, de multă vreme, referitoare la personalitatea lui Mircea Eliade. Viaţa acestuia, cunoscută parţial şi de români, datorită plecării sale, şi de străini, printre care a ajuns la senectute, a fost învăluită într-o aură de mister, parţial datorită cunoaşterii lacunare, din surse îndoielnice, parţial datorită fascinaţiei exercitate de succesul său academic şi ştiinţific.

Mircea Eliade a fost şi este recunoscut ca model al noii generaţii de intelectuali din perioada interbelică şi un destin exemplar pentru capacitatea sa de a depăşi vicisitudinile istoriei, nu fără suferinţă însă. Interesul pe care îl suscită corespondenţa dintre el şi prietenii sau cunoscuţii evrei este în primul rând de ordin ştiinţific; documentele clarifică lipsa de fundament al unor afirmaţii suspicioase despre presupusul lui antisemitism, pornind de la apropierea lui temporară de mişcarea politică legionară, de la calitatea sa de student şi asistent universitar al lui Nae Ionescu şi de la convingerile sale anticomuniste. După război, victoria stângii şi a comunismului a generat decimarea şi demonizarea intelectualităţii acelei epoci, conform principiului „cine nu e cu noi, e împotriva noastră" (Scrisorile editate conţin mărturii asupra acestor lucruri). Şi cine a trăit acele sau aceste mai recente vremuri ştie că până şi victimele extremismelor de dreapta sau de stânga au putut fi amăgite, o perioadă, în prima tinereţe, sincer şi naiv, de ideologia şi sloganurile lor şi că nu pot fi confundate cu slujitorii nici unuia dintre ele; că orice intelectual implicat în promovarea valorilor spirituale încearcă să înţeleagă realitatea nemijlocită, filtrând-o prin propria viziune, fără motivaţiile pragmatice ale arivismului social; situarea şi retragerea lui Eliade în marginea lumii politice care se plămădea atunci evidenţiază decalajul în relaţia cu aceasta. Loialitatea lui intelectuală şi, implicit, emoţională, faţă de profesorul său nu a implicat nici un beneficiu, ci sacrificiu, asceză, respect, recunoştinţă, sinceritate, adevăr, autonomie, demnitate, un complex afectiv, cognitiv şi comportamental pe care puţini oameni şi-l asumă.

Numărul impresionant al scrisorilor către Mircea Eliade dovedeşte prin documente că prietenii şi cunoscuţii săi evrei, care aparţineau unor medii eterogene ale lumii lui, din perioada României interbelice, l-au admirat şi şi-au păstrat încrederea în el, că nu l-au perceput ca pe un naţionalist intolerant. Scrisorile acestea sunt valoroase

[2] *Postlegomena la Felix Culpa: Mircea Eliade, evreii şi antisemitismul (I)*, culegere de texte de Liviu Bordaş, ediţie îngrijită de Mihaela Gligor şi Liviu Bordaş, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2012.

BDD-A8389 © 2014 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 09:33:41 UTC)

pentru criticii şi istoricii literari şi risipesc speculaţiile referitoare la presupusa duplicitate din atitudinea lui Mircea Eliade faţă de propriul trecut. Ele sunt, totodată, documente umane ale mai multor intelectuali de elită, cu un destin sfâșiat de instaurarea comunismului. Naţionalismul lui Eliade a fost real, neconjunctural, de aceea s-a manifestat chiar şi în exil, fie ca mit literar, fie în comunicarea cu prietenii săi din diaspora, indiferent de origine etnică sau religie.

Numărul, frecvenţa, amploarea, fervoarea şi gradul de intimitate al scrisorilor diferă de la un expeditor la altul, dar toţi cei unsprezece corespondenţi vorbesc despre tragedia care s-a abătut asupra României şi despre drama personală a unor profesionişti din domeniul culturii române, care au fost nevoiţi fie să o părăsească în jurul anului 1960, fie să suporte, în continuare, opresiunea mutilantă a regimului comunist din ţară.

Textele introduc cititorul într-o zonă inaccesibilă a intimităţii celor ce au locuit România „invizibilă", în cerul gândului lor, în vocabulele care au traversat nenumărate ţări şi mări, pentru a rosti numele valorilor ei şi ale unei întregi generaţii.

Dintre toţi cei exilaţi, asemenea lui Eliade, împrăştiaţi în toate zările lumii, puţini îi scriu fără intenţia de a-i cere ceva, ca Peretz Reiter[3]; avocat şi jurnalist stabilit în Anglia, el îi lansează o invitaţie „deschisă" de revedere, ca oaspete al său, atunci când va veni în insulă, în amintirea zilelor de la „Vremea". Se înţelege că Eliade nu a fost la fel de apropiat, în ţară, de toţi corespondenţii aceştia, dar, în situaţia lui, ei reconfigurau, prin diversitatea tipurilor şi relaţiilor, raporturile cu mediul românesc, pe care a fost constrâns să-l părăsească; pe unii i-a întâlnit conjunctural, cu alţii a avut contacte indirecte, a căror evocare configurează textura aerată şi flexibilă şi dinamică a comunităţii intelectuale şi literare din România interbelică, la a cărei tocmeală Eliade s-a implicat, solidar şi ubicuu. O scrisoare de la Berthe Dominic[4], care îi scrisese, în 1928, o recomandare pentru Societatea Teosofică din Adyar (India), îi aminteşte de Al. Dominic, admirator al său, pe care criterionistul îl încurajase în ale scrisului şi a cărui soră fusese iubita lui Nae Ionescu.

Desigur că toţi corespondenţii sunt atraşi de notorietatea lui în lumea occidentală, mai ales după 1968, când numărul scrisorilor primite creşte simţitor, în raport cu perioada 1956-1967. Unii citesc despre el şi se bucură dezinteresat (ca Reiter), alţii vor să-l felicite pentru realizările sale (ca Berthe Dominic) dar, cel mai adesea, îi solicită ajutorul în chestiuni de ordin profesional, pentru împlinirea vocaţiei proprii sau a copiii lor…

Distanţa creată de depeizare, situaţia umană de *străini* îi apropie, suspendă sau atenuează diferenţele (estetice, ideologice, economice, sociale, religioase, psihologice etc.).

Chiar şi voci mai puţin prietenoase în ţară, ca a lui Lucian Boz[5], în *Anii literari* ai grupării criterioniste, ajung, în exil, să îşi dorească (re)socializarea şi continuarea participării la acelaşi construct cultural originar românesc, proiectat într-un soi de supra-realitate. Situată în vagul depărtărilor şi percepută prin ecourile altor voci,

[3] De la Peretz Reiter s-a păstrat 1 scrisoare, din anul 1966, *ibidem*, p. 81.
[4] Scrisoarea păstrată este din anul 1986, *ibidem*, p. 151.
[5] S-au recuperat 5 scrisori de la Lucian Boz, din perioada 1981-1984, şi 3 de la Mircea Eliade, *ibidem*, pp. 143-148.

BDD-A8389 © 2014 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 09:33:41 UTC)

prietene (Eugen Ionescu, Emil Cioran, Monica Lovinescu, Virgil Ierunca, Ionel Jianu etc.), figura lui Eliade este proiecţia idealizată (idilic şi utopic) a propriilor aspiraţii ale corespondenţilor săi. Iar gesturile simple de generozitate pe care le face (o scrisoare, o nouă carte trimisă în dar, o recomandare dată unei persoane necunoscute), dar şi formularea prevenitoare a refuzurilor confirmă nobleţea caracterului, onestitatea şi delicateţea cu care el ştie să compenseze moral deziluziile pricinuite de acţiunile sale (determinate de cauze obiective sau subiective) în sufletul interlocutorului: „Dragă Lucian Boz, Îmi cer iertare că sunt nevoit să recurg la această scrisoare circulară. Sufăr de aceeaşi veche artrită reumatoidă; în pofida tratamentului cu aur coloidal, degetele şi încheieturile mâinilor îmi sunt încă inflamate. De mai bine de un an scriu cu mare greutate. Ce e mai grav, toxicitatea aurului m-a slăbit destul de serios. Nu pot lucra decât câteva ceasuri pe zi. Nici nu ştiu dacă voi ajunge să închei lucrările începute[6]. De aceea v-aş ruga să nu îmi mai trimiteţi cărţi sau reviste, căci nu le voi putea citi. (Doctorii amână mereu operaţia de cataractă…) Şi încă o rugăminte. Să-mi fie îngăduit a nu răspunde la scrisori. Iertare că răspund atât de târziu. Am recitit cu melancolie multe texte din *Anii literari `30*. M-ar interesa mult recenziile din presa australiană, pe care îmi scrii că le-ai păstrat. Plec pentru două săptămâni în Florida, la soare. După 5-6 ianuarie îţi voi trimite unele din ultimele mele publicaţii. Îţi urez un An Nou fericit şi multă sănătate, al d-tale, Mircea Eliade" (19 decembrie 1981.)[7]

„Proiectul naţional" a fost miza corespondenţei mai multor cunoscuţi ai lui Eliade. Exilul a însemnat, pentru toţi, despărţirea de raiul natal, populat de „aşii literaturii şi intelectualităţii româneşti", dar şi de „iadul" comunist, care i-a mutilat pe cei rămaşi în ţară, sau i-a spulberat dincolo de hotare. Pentru Mircea Lungu, fost şef al serviciilor de difuzare şi referent al Fundaţiilor Culturale Regale[8], ajuns în Israel, ruptura de colaboratorii săi dintre 1933-1948, „în anii plini de libertate şi independenţă a României"[9], printre care s-a aflat şi Mircea Eliade (difuzându-i *Yoga*), a avut ca efect devastarea conştiinţei identitare. Comunicarea cu Eliade şi cu grupul de intelectuali din Paris ar fi reprezentat o posibilitate de satisfacere a nevoii de valoare umană şi simbolică, pe care a avut-o în România, iar mărturia devotamentului său faţă de climatul propice acolo dezvoltării individuale este emoţionantă: „De aceea fac din inimă apel la conştiinţa dumneavoastră, domnule Mircea Eliade, de a ţine seama de dorinţa mea firească de a mă afla alături de grupul de patrioţi români în lupta comună pentru scopurile şi idealurile naţiunii române. Vă rog deci, şi alături de mine soţia mea şi unicul meu fiu de 17 ani, Bujor (finul Fundaţiilor Regale), ca ajutat fiind chiar şi de bunăvoinţa celorlalţi compatrioţi din jurul dvs. să faceţi tot ce vă stă în putinţă pentru alăturarea mea la grupul exilaţilor români din Paris, dorind să muncesc în orice sector

[6] Până aici scrisoarea „circulară", apud nota lui Liviu Bordaş, *ibidem*, p. 145.
[7] *Ibidem*.
[8] Liviu Bordaş, nota introductivă, *ed. cit*., pp. 61-62. S-au recuperat 4 scrisori de la Mircea Lungu, 2 de la fiul său şi 1 răspuns al lui Mircea Eliade, din perioada 1963-1976, pp.63-70.
[9] 1963, *Postlegomena la Felix Culpa*…, p. 64.

BDD-A8389 © 2014 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 09:33:41 UTC)

de activitate ce veți găsi de cuviință, luând în considerație bogata mea experiență în editarea și difuzarea literaturii românești cât și în contabilitate generală."[10]

Plecat de șapte ani în America și lipsit de spirit pragmatic, Eliade nu a putut transforma speranța lui Mircea Lungu în realitate. Peste ani, când va interveni pentru fiul său, doctor în istorie la Londra, Eliade i-a cerut CV-ul pentru a scrie o recomandare; iar profesorul de mai târziu, D. Bujor Lungu, va publica, în 1989, o carte despre *România și Marile Puteri* din perioada interbelică.

Mihail Rinea, fost coleg de redacție cu Mircea Eliade și Mihail Sebastian la „Cuvântul", resimte dezorientarea și singurătatea celui care a pierdut mijloacele de trai și de integrare socială, prin exercitarea competenței de cronicar în domeniul juridic și, după război, de lector doctor în filosofie[11]; aflat în Israel, își dorește să devină corespondent al unor publicații europene sau americane, ca, astfel, să evadeze dintr-un spațiu în care se simțea, la început, străin; Eliade pare a fi o reflectare coerentă, amplificată, a legăturii trecute și viitoare cu lumea, întrerupte în acel moment: recuperarea „redacției" pierdute, a unui pământ interzis, a normalității vieții prezente; scrisorile lui îi pot oferi încurajare, hrană și întărire sufletească, „forță spirituală": „Mircea dragă, indiferent de cele de mai sus, și deși ești un om foarte ocupat, rogu-te frumos să-mi scrii pentru *moralul* meu… Rândurile tale sunt și ele un fel de pâine… Eu locuiesc 15 minute de Tel Aviv, unde viața este foarte scumpă. Într-un orășel. Pe aici se construiește uluitor! Pe nisip, apar orășele, cartiere noi etc. etc., peste noapte…"[12]

Prin Mihai Rinea, Eliade însuși intră într-un „nou ciclu", după cum notează în *Jurnalul* inedit, recuperând secvențe uitate ale trecutului din țară, conferințele susținute de ei la o societate culturală evreiască din Bârlad și imaginea relațiilor de grup, în care colegul său a fost un „foarte bun camarad"[13]. Ipostazele care îl reprezintă pe „admirabilul" Eliade metaforizează un model al creșterii și înălțării: „Știam că ai scris și publicat mult – dar, firește, lucrările tale nu ajungeau până la noi. Eu am păstrat cu drag cărțile tale, cu frumoase dedicații: *Maitreyi*, *Oceanografie* și *Soliloquii*… Vorbeam cu drag despre tine. Țineam minte sfaturile pe care mi le dădeai când am intrat în militărie, îmbrăcat cu aceeași tunică pe care ai purtat-o și tu, și Sebastian și nu mai știu cine… Și țineam minte și dorința ta (care mi-a prins și mie bine) de a locui întotdeauna la… ultimul etaj!"[14]

Tolerant și loial, Eliade a câștigat admirația și afecțiunea unor persoane cu o structură sufletească opusă, ca a lui Miron Grindea, al cărui „naș în ale scrisului"[15] a fost și pe care-l cunoscuse în timpul liceului, împărtășind pasiunea pentru culturile Orientului. Stabilit în Anglia încă din timpul războiului, înzestrat cu o extraordinară „rezistență vitală", încredere în sine și capacitate de adaptare socială, „triumfă" în tot ce întreprinde,

[10] *Ibidem*.
[11] Se păstrează 3 scrisori din perioada 1965-1969, *ibidem*, pp. 73-78.
[12] 1965, *ibidem*, p. 76.
[13] *Ibidem*, p. 75.
[14] *Ibidem*, p. 74.
[15] Liviu Bordaș, nota introductivă, *ed. cit.*, p. 121. Se păstrează 3 scrisori de la el, din perioada 1975-1971, pp. 123-126.

BDD-A8389 © 2014 Editura Universității din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 09:33:41 UTC)

în pofida bolii care-i macină trupul şi adesea îl ostracizează; pentru pragmaticul editor al longevivei reviste „Adam", organizator de evenimente culturale prin numeroasele sale legături cu profesionişti de pretutindeni[16], promovarea valorilor româneşti înseamnă nevoie de comunicare a unui substrat profund al activismului său cultural; iar colaborarea lui Eliade i l-ar putea confirma şi obiectiva, în deplina lui gratuitate, prin vibraţia spirituală a condeiului său: „Acum îţi scriu despre ceva mai urgent: lucrez de zor la un număr Adam închinat centenarului lui Enescu. […] Cioran, pe care l-am văzut acum câteva săptămâni, mi-a povestit un episod delicios când aţi mers amândoi în pelerinaj la Bellevue să staţi de vorbă cu Maestrul […] La rândul meu îţi reamintesc de o dimineaţă ploioasă când te-am smuls de la etajul II în Melodiei şi te-am *forţat* să mergi cu mine la o repetiţie la Ateneu – Enescu în Concertul de Beethoven. Dacă vei adăuga acestor două elemente reflecţiile dumitale personale asupra acestui artist de geniu, din păcate încă *nerecunoscut* în Occident […], tabla de materii se va îmbogăţi cu omagiul unuia din marii mei contemporani. […] Te rog să nu mă uiţi – e urgent, necesar şi *patriotic*." [17]

Mai toţi corespondenţii comentează scrisorile lui Eliade, în care ei regăsesc nealterate calităţile sufleteşti şi morale, căldura umană ale celui cunoscut, cu ani în urmă, în ţară; s-au recuperat puţine scrisori de răspuns din partea lui Eliade, şi majoritatea sunt scrise într-un stil simplu, reflectând echilibrul sufletesc construit prin stilul de viaţă în continuă pendulare, împărţit între America şi Europa, între studenţii şi colaboratorii săi şi vechii prieteni, discipoli sau admiratori români, din diferite generaţii, pe care-i aşeza la masa sa (la propriu!), fără a cere vreodată ceva pentru el; dincolo de discreţia care-l caracterizează, se poate observa generozitatea gesturilor de solidaritate şi sprijin faţă de ceilalţi: scrie articole şi recomandări, trimite cărţi, încurajează, se întâlneşte şi oferă ospitalitate celor care au nevoie.

Dar la scrisoarea lui Beno Sebastian, fratele lui Mihail, este cuprins de o „emoţie nespusă", a cărei trăire copleşeşte cuvintele; pentru „Bimbirică", imaginea lui Eliade este a unui prieten demn de a fi iubit; după cum o mărturiseşte, chiar după 43-44 de ani de când nu s-au văzut, sentimentele lui au rămas statornic afectuoase, chiar dacă triste, „amarnice", „confuze şi mai ales complicate, în funcţie de Mihai"[18], al cărui *Jurnal* îl salvase şi-l scosese din ţară, şi al cărui roman, *De două mii de ani*, dorea să-l publice la editura Gallimard, cu recomandarea lui Eliade.

Cea mai consistentă corespondenţă o are însă cu Ionel Jianu[19], pe care l-a cunoscut în 1927, care s-a ocupat de publicarea romanului *Isabel şi apele diavolului*, care i-

---

[16] În *Jurnal*, Eliade evocă plăcerea lui de a face cunoştinţă cu oamenii şi de a-i pune în legătură unii cu alţii, încă din adolescenţă; ascultând *Simfonia 41* de Mozart, îşi aduce aminte că acesta l-a dus la o întâlnire „ciudată", cu fiul unor israeliţi, care se credea un geniu. (I, p. 349.) Mica poveste proiectează o aură misterioasă asupra lui, fiind relevantă pentru curiozitatea sa nativă şi interesul pentru artişti, din care îşi va face aproape o carieră.

[17] 1981, *Postlegomena la Felix Culpa*…, pp. 125-126, subl.aut.

[18] *Ibidem*, p. 135; se păstrează, din perioada 1980-1981, 5 scrisori de la Beno Sebastian şi 1 răspuns al lui Eliade, pp. 135-140.

[19] S-au recuperat 44 de scrisori ale lui Ionel Jianu către Mircea sau Mircea şi Christinel şi 4 către Christinel Eliade, din perioada 1961-1986, *ibidem*, pp. 15-60.

BDD-A8389 © 2014 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 09:33:41 UTC)

a fost coleg la revista „Vremea" şi de care-l legau amintiri despre lucrurile cele mai importante din biografia sa intelectuală. Aflat în exil, într-o cameră friguroasă la Hôtel Suède, Eliade îşi va aminti, pe 18 noiembrie 1949, că, în urmă cu 20 de ani, plecase spre însorita Indie, de pe peronul Gării de Nord, însoţit de Ionel Jianu şi de ultimele lui daruri: o carte de Jaques Rivière şi o cutie de ţigări.

Motivaţiile relaţionale ale lui Ionel Jianu sunt complexe şi se manifestă pe mai multe nivele, real (experienţă istorică), imaginar (proiecte comune) şi simbolic (aspiraţii), de aceea se exprimă în registrul emoţiilor şi al ideilor deopotrivă. Amintirile despre perioada antebelică evocă un climat propice comunicării şi împlinirii personale; ele împărtăşesc nostalgia şi reflecţia morală asupra „măcinării vremii" şi a condiţiei de exilat: „Urmându-ţi sfatul m-am înhămat la a treia carte pe care nădăjduiesc s-o văd tipărită la toamnă. De data aceasta l-am ales pe Bourdelle. […] Bourdelle a exercitat o influenţă deosebită asupra sculpturii româneşti din epoca dintre cele două războaie mondiale. […] Cu 40 de ani în urmă, petrecusem o lună la Villefranche. […] Zadarnic pornim în căutarea timpului care s-a scurs, căci nici noi nu mai suntem cei de odinioară, nici locurile nu mai sunt aceleaşi. Am încercat să-mi amintesc unde se afla casa în care am locuit, cum se numea profesorul care m-a găzduit sau barul la care mă întâlneam cu Cocteau şi Dufy. Zadarnic. Au pierit şi locurile şi oamenii sub măcinarea vremii. Şi mi-am dat seama că odată cu vremea se scurge şi viaţa noastră şi am realizat că în toamna asta voi împlini 60 de ani!" „Inima bate la fel de tare ca înainte, mintea nu conteneşte să întocmească proiecte, iar ochii nu se satură să admire tot ce-i frumos." „Se apropie Crăciunul şi Anul Nou. Îţi aminteşti de troienele de odinioară, de săniile cu muscali şi zurgălăi, de ţuica fiartă cu mirodenii, de Pomurile [*sic*!] de Crăciun din casa noastră? Aici ne lipseşte podoaba iernii şi farmecul ei de altă dată e înlocuit de o revărsare ameţitoare de lumini electrice."[20]

În portretul „timpuriu" pe care i-l face lui Eliade, se conturează vitalitatea şi sociabilitatea, căldura sufletească, forţa spirituală, integritatea şi loialitatea lui: „Îţi mărturisesc că m-a emoţionat căldura prieteniei tale, care a rezistat şi vremii şi depărtării. Te-am regăsit la fel de spontan, de autentic şi de înflăcărat ca odinioară, cu aceeaşi fierbere lăuntrică şi aceeaşi intensitate de gând şi de simţire care făceau farmecul personalităţii tale. […] M-a uimit prospeţimea ta. Am avut impresia că uzura vremii te-a ocolit, oprită de un somn magic sau poate de voinţa ta încordată. Ai descoperit oare taina «tinereţii fără bătrâneţe» de care vorbeai altădată? Aş vrea s-o aflu şi eu, dar ştiu că nu poate fi descoperită decât prin proprie trăire şi că nici o reţetă nu poate fi de folos."[21]

Citind manuscrisul *Memoriilor* lui Eliade, Ionel Jianu aduce completări asupra atmosferei culturale din epocă şi dă amănunte despre înfiinţarea grupării „Criterion", din nucleul „Forumului", fondat de el, şi despre gesturile de ruptură sau de solidaritate dintre membrii acestora. Între imaginea personalităţii publice şi substanţa scrisului său, între principiile de viaţă şi estetica, asumate atunci, între tânărul şi maturul Eliade, Jianu remarcă o coerenţă izvorâtă din însăşi complexitatea viziunii lui asupra existenţei, care

[20] Aprilie, noiembrie şi decembrie 1965, *ibidem*, pp. 30, 31, 32.
[21] 1961, *ibidem*, pp. 15-16.

BDD-A8389 © 2014 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 09:33:41 UTC)

s-a structurat de timpuriu şi s-a manifestat în două planuri complementare de creaţie: „Ieri seară Virgil Ierunca mi-a adus manuscrisul tău. L-am citit până în zori. Te-am regăsit în el aşa cum te ştiam, febril, scriind la o înaltă tensiune şi tânăr precum erai cu 30 de ani în urmă. Şi la fel de egocentric, privind lumea prin fereastra ta, reducând totul – oameni şi locuri – la propria ta dimensiune, necruţător de indiscret, dezvăluind taine care nu-ţi aparţin numai ţie. Dar poate că această indiscreţie dă un iz de autenticitate scrisului tău plin de fervoare. Am admirat dorul tău de a surprinde şi caracteriza în câteva trăsături un personagiu. […] Generaţia noastră, atât de bogată în puternice şi făgăduitoare personalităţi, s-a pierdut sub măcinarea vremii. Căci în afară de tine, nimeni nu s-a realizat pe măsura posibilităţilor sale."[22] „O parte din evenimentele relatate le-am trăit şi eu: intrarea nemţilor în Bucureşti, cu primii ulani călare, manifestările şi elanul populare la plecarea lor, primirea entuziastă a trupelor aliate, când şcolile erau înşirate de la şosea până la capătul căii Victoriei şi, mai ales, atmosfera cuibului tău de pe strada Melodiei. Dar, pe lângă acele evocări, ceea ce e şi mai interesant în cartea ta e descoperirea existenţei celor două realităţi paralele, care se va oglindi neîncetat în toată creaţia ta literară."[23]

Imaginea întunecată a României sub comunism este evocată sporadic şi indirect; aflăm despre încălcarea drepturilor la libera circulaţie şi la libertatea de gândire şi de exprimare, ori despre comerţul - de tip neo-sclavagist - cu oameni; că el însuşi a fost „răscumpărat" de fratele său din America, ori că intelectualii care aveau convingeri anticomuniste au fost supuşi torturii psihice prin culpabilizare, constrângere şi suspiciune, care planau, deopotrivă, asupra vieţii şi ideilor lor, încât, înainte de plecarea din ţară, Ionel Jianu a ars scrisorile de la Noica şi de la Eliade, trimise din India. Referindu-se la această etapă din viaţa lui, scrisorile cuprind mai curând evaluări ale destinului tragic al „noii generaţii", care „ar fi ajuns la mari înfăptuiri" dacă destinul nu i-ar fi fost atât de potrivnic", întrucât foarte mulţi „au fost seceraţi de o moarte tragică" (Mircea Vulcănescu, Mihail Sebastian, Mihai Polihroniade „şi atâţia alţii pe lângă ei")[24].

Exilul şi „ucenicia de pribeag" la Paris, cu „lumea aceasta închistată într-un egoism feroce", teama „de a rămâne în afara vieţii, de a fi inutil, e o povară greu de suportat" pentru Ionel Jianu, dornic „de a lucra, de a [se – n. n.] exprima, de a [se – n. n.] realiza"[25].

Acoperind o perioadă extinsă din 1961 până în 1986, scrisorile lui Ionel Jianu relevă importanţa pe care el o atribuie legăturii cu Eliade în evoluţia sa profesională. Sub deviza „*patience, persévérance, espérance*"[26], strădania lui Jianu este de a integra „fenomenul românesc" în mişcarea internaţională a ideilor şi de a evidenţia „aportul românesc la cultura universală", prin promovarea operei marilor creatori români. Înzestrat cu o excepţională pasiune şi ardoare, el publică la editura Arted, pe care o

[22] 1964, *ibidem*, pp. 28-29.
[23] 1966, *ibidem*, p. 33.
[24] 1967, *ibidem*, p. 39.
[25] 1961, *ibidem*, p. 16.
[26] 1967, *ibidem*, p. 38.

BDD-A8389 © 2014 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 09:33:41 UTC)

fondează, şaizeci de monografii şi albume de artă, dedicate artiştilor români şi străini. Dar cărţile sale de suflet, vădind devotamentul pentru ţara natală şi prietenii de tinereţe, sunt monografia sa despre Brâncuşi şi volumul omagial *Témoignages sur Brancusi*, semnat de Eliade, Comarnescu şi Jianu: „Cred că e datoria noastră să luptăm pentru valorificarea pe plan internaţional a culturii româneşti. În acest spirit am vrut să scriu studiul despre Brâncuşi, pe care-l revendic ca aparţinând artei româneşti."[27] Iniţiativa pentru volumul colectiv îi aparţine, şi el „însemnă o reunire simbolică a celor trei prieteni de odinioară", „o ultimă întâlnire pe tărâm spiritual", „o afirmare a unei prietenii care a rezistat măcinării vremii şi o contribuţie la afirmarea universală a culturii româneşti. S-ar întâlni în felul acesta trei destine care au avut în comun devoţiunea pentru cultura românească."[28]

Spirit constructiv, generos şi sentimental, organizează întâlnirea lor la Veneţia, iar după moartea lui Comarnescu încearcă să-i perpetueze memoria, susţinând publicarea în ţară a cărţii acestuia despre Brâncuşi, îndemnând pe Eliade să contribuie cu un articol despre prietenul său, ori organizându-i o comemorare la cinci ani de la dispariţie. Eliade consemnează cu o bucurie amară în *Jurnal* reîntâlnirea cu „Titel": „După douăzeci şi şapte de ani, a rămas acelaşi, dar puţin mai slab, încărunţit […]. Titel e tot atât de volubil ca în tinereţea noastră. […] Cum nu a avut o catedră şi nu este nici la Academie, ca să trăiască, lucrează douăsprezece ceasuri pe zi, scrie sute de articole, monografii despre artişti sau actori, despre mănăstiri şi pictori şi multe altele."[29] Lectura cărţii lui, *Chipurile şi priveliştile Americii*, apărute postum, îi provoacă entuziasmul: „De la început, uluit de energia lui Titel, de extraordinara lui vitalitate, bine stăpânită de voinţa şi generozitatea lui."[30]

Animat de aceeaşi vocaţie a prieteniei, Eliade evocă în jurnalul său inedit revederea, după douăzeci de ani, a prietenului Ionel Jianu, pe care-l sună şi-l vizitează în camera sa de hotel din Paris, de îndată ce află despre sosirea lui. El răspunde datoriei morale de „sprijin frăţesc" (p. 22) faţă de iniţiativele lui Jianu, contribuind uneori cu articole, alteori trimiţându-i informaţii pentru promovarea volumelor tipărite de acesta, încurajându-l în momentele de ezitare, scriind recomandări, inspirându-l în cercetările sale asupra artei lui Brâncuşi prin cărţile pe care i le trimite. Eliade îşi notează în *Jurnal* impresiile după citirea manuscrisului, din care află „tot soiul de lucruri noi" despre opţiunile estetice ale sculptorului.[31] De aceea, pentru Ionel Jianu, scrisorile de la Eliade sunt „un dar": „Dragă Mircea, Ieri s-au împlinit trei ani de când am părăsit ţara şi am luat calea pribegiei. Şi ca un dar pentru această aniversare, mi-a sosit scrisoarea ta atât de caldă şi de prietenească, pentru care îţi mulţumesc din toată inima."[32]

Legătura dintre cei doi exilaţi este deopotrivă sentimentală, intelectuală şi morală, iar scrisorile lui Ionel Jianu sunt un emoţionant amestec de afecţiune,

[27] 1961, *ibidem*, p. 17.
[28] 1963, *ibidem*, p. 37.
[29] *Jurnal*, II, *ed. cit.*, p. 580.
[30] *Ibidem*, p. 224.
[31] *Ibidem*, I, *ed. cit.*, p. 435.
[32] 1964, *Postlegomena la Felix Culpa*…, p. 26.

BDD-A8389 © 2014 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 09:33:41 UTC)

recunoştinţă, încredere şi entuziasm, pe care i le dăruieşte lui Eliade: „Dragă Mircea, O vorbă bună venită la timp e un dar nepreţuit. Scrisorile tale sunt vorba bună, aşteptată, care împrospătează forţele puţin zdruncinate de strădaniile pentru a răzbi la lumină. […] Cartea a fost bine primită pentru că aduce o formulă nouă […]. Rămâne problema difuzării cărţii care prezintă greutăţi neînchipuite. Am întâlnit-o pe doamna Hunwald, care a fost foarte drăguţă şi mi-a promis un preţios concurs. Îţi mulţumesc pentru această introducere şi pentru recenzia făgăduită în *Chicago Review* şi te rog să-mi trimiţi un exemplar de îndată ce va apare. Mă bucur nespus de mult că ne vom întâlni peste câteva săptămâni pentru a relua un dialog început cu aproape patru decenii în urmă. Mulţumiri şi pentru lista personalităţilor artistice din U.S.A."[33].

Scurtele revederi la Paris întreţin vie relaţia de apropiere care, după stabilirea lui Eliade la Chicago, este proiectată şi în plan imaginar: „Dragă Mircea, sper că sprinteneala veveriţelor îţi alină dorurile şi te odihneşte în clipele de oboseală. Când îţi ridici privirea de pe paginile manuscriselor la care lucrezi, le zăreşti prin fereastra biroului şi le zâmbeşti. Îmi închipui cadrul în care trăieşti, prezenţa plină de dragoste a lui Christinel şi parcă te simt mai aproape." „Primul Crăciun pe care-l vom petrece în pribegie ne trezeşte atâtea nostalgice amintiri. Dintre toţi aceia care se strângeau în jurul tradiţionalului Pom de Crăciun din casa noastră, mulţi ne-au părăsit pentru totdeauna, iar alţii s-au risipit în lumea largă. Au fost cândva martorii vieţii noastre şi acum nu mai sunt decât umbre în noianul aducerilor aminte. Leta, cu surâsul ei blând şi înţelegător, Mihail Sebastian, Mircea, Haig şi Marieta, Rica, sfielnicul Arşavir, veşnic neîmpăcatul Belu, ironicul Mişu şi atâţia alţii apar cu acest prilej în gândurile noastre, evocând paginile trecutului. Parisul s-a înveşmântat în strălucitoare podoabe de sărbătoare, care ne par totuşi străine. N-am izbutit încă să ne lepădăm de vechile deprinderi şi avem impresia că de astă dată nu trăim Crăciunul nostru. E grea ucenicia pribegiei."[34]

În vizitele reciproce pe care şi le fac în vacanţa de vară, consemnate în *Jurnal*, Eliade află noutăţi despre ţară şi comunitatea intelectuală românească: „Astă seară, la Ionel şi Marga Jianu. Ionel a avut plictiseli de sănătate şi se resimte. Am evocat, în legătură cu vizita recentă a unui român din ţară, întâlnirile noastre din 1928 - şi ne-am trezit că râdem amândoi cu poftă. Ieri seară am invitat la noi pe Monica şi Virgil; am stat de vorbă până la două dimineaţa. Încet, încet, aflu cam tot ce s-a întâmplat în România şi în colonia românească din Paris. Într-adevăr, alaltăieri seara, cu soţii Goma şi Poghirc, aproape că n-am vorbit decât despre «români şi România» (unde am auzit expresia asta?)."[35]

Energia acestei prietenii, dintre sexagenari din „tânăra generaţie" de altădată, se extinde dincolo de pragmatismul realizării unor proiecte comune sau individuale. Ea se vădeşte în admiraţia lui Ionel Jianu, mărturisită fără rezerve, pentru succesul excepţional al lui Eliade, care i-a confirmat valoarea, vocaţia şi pasiunea creatoare din tinereţe: „Ieri am primit cartea ta, *Méphistophélès et l'androgyne*, pentru care îţi mulţumesc.

[33] 1963, *ibidem*, p. 23.
[34] 1961, *ibidem*, pp. 17, 18.
[35] *Jurnal*, II, *ed. cit.*, p. 460.

BDD-A8389 © 2014 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 09:33:41 UTC)

Deşi n-am avut răgaz să citesc decât Introducerea şi capitolul «Expériences de la lumière mistique», găsesc pasionantă explorarea ta în istoria civilizaţiilor asiatice şi în acea psihologie a adâncurilor care ne dezvăluie o altă dimensiune a realităţii, dominată de miracol şi fantastic. Mă bucur de roadele activităţii tale sârguitoare şi îţi doresc din toată inima mult succes. Eşti singurul din generaţia noastră care ţi-ai îndeplinit chemarea şi, într-un fel, ne-ai răscumpărat şi pe noi."[36] „M-au bucurat succesele tale şi imensul prestigiu pe care l-ai dobândit prin munca şi fervoarea ta. Însemnările publicate în recentul număr al *Revistei Scriitorilor Români* sunt impresionante prin imaginea pe care o dau universalităţii tale. Te-ai afirmat încă dintru început ca şef al generaţiei noastre şi eşti singurul care şi-a împlinit pe deplin toate făgăduinţele din tinereţe."[37]

El recunoaşte în Eliade un model, deopotrivă uman şi intelectual, capabil să trezească spiritul de emulaţie, şi remarcă în mesajul operei sale spiritul umanist novator: „Am citit cu bucurie *Fragments d'un Journal*, din care rezultă limpede imaginea ta ca om universal, un Pico della Mirandola al epocii noastre." „Lumea are încă pentru multă vreme nevoie de luminile tale, de scrierile şi înfăptuirile tale."[38]

El se referă adesea la calităţile ştiinţifice ale operei lui Eliade: „Ceea ce preţuiesc îndeosebi în cărţile tale este, pe de o parte, puterea de asimilare şi sintetizare a unui material documentar uluitor de bogat, iar pe de altă parte înalta tensiune a scrisului, care prinde pe cititor şi îl face să nu poată lăsa cartea din mână până la sfârşit. Iar la ultima filă rămâne cu regretul că lucrarea s-a terminat. Cartea despre mituri deschide perspective interesante înţelegerii artei moderne şi mai ales a tendinţei de întoarcere la obârşii, pe care tu o socoteşti ca o rămăşiţă a gândirii mitice."[39] „Am primit săptămâna trecută noua ta carte apărută la Gallimard, *Nostalgie des origines* şi am citit-o cu un viu interes şi cu o reală plăcere. Te-am regăsit aşa cum te ştiam, viu şi combativ, serios şi documentat, cu o magistrală stăpânire a materiei, dispunând de o bibliografie exhaustivă. Mă întreb când ai avut timp să citeşti atâtea cărţi şi să-ţi fişezi un material atât de bogat, pe lângă celelalte îndeletniciri cu profesoratul şi literatura."[40]

La plecarea lui Eliade din această lume, Ionel Jianu îi scrie lui Christinel despre rolul soţului ei în viaţa sa şi a culturii româneşti şi universale: „Tu ştii prea bine că Mircea a învins moartea prin opera lui care rămâne ca o cucerire a Spiritului omenesc şi a culturii mondiale. Pierre Chaunu scria acum câtva timp că Mircea e una dintre cele zece mari personalităţi care au marcat gândirea epocii noastre. În toată presa franceză, atât cea din Paris, cât şi cea din provincie, au apărut articole care i-au cinstit memoria şi au arătat importanţa operei sale. În tot cursul vieţii sale, Mircea a fost un fruntaş, un îndrumător, un deschizător de drumuri noi. Cu o jumătate de veac în urmă a fost şeful incontestabil al generaţiei anilor 1930 şi de atunci n-a încetat să fie în primele rânduri ale culturii româneşti şi universale. Suntem mândri că am fost prietenii lui Mircea! Amintirea lui e

[36] 1962, *Postlegomena la Felix Culpa*…, ed. cit., p. 19.
[37] 1967, *ibidem*, p. 36-37.
[38] 1981, *ibidem*, pp. 53, 54.
[39] 1963, *ibidem*, p. 25.
[40] 1971, *ibidem*, p. 46.

BDD-A8389 © 2014 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 09:33:41 UTC)

mereu vie în sufletele noastre căci el face parte din lumea în care am trăit. […] La 31 mai a avut loc la Sorbona o comemorare a lui Mircea, organizată de Barbăneagră, la care au vorbit câţiva universitari francezi, eu şi Mămăligă. […] Amfiteatrul era plin şi o atmosferă de fervoare a domnit în tot timpul întrunirii. Mircea e venerat de toţi aceia care au avut prilejul să-i cunoască opera de o valoare universală."[41]

Scrisorile vechilor colegi de generaţie, care au rămas în ţară după război, sunt, cum era de aşteptat, mai puţine, iar laconismul lor sugerează atmosfera sumbră din anii `70-`80. De aceea, cei care-i scriu nu fac nici o referire nici la prezent, nici la epoca de dinainte de război, în afară de contextul în care s-au cunoscut. Pentru ei, istoria este un *lapsus* sau, aşa cum spune Sergiu Dan, citându-l pe Cioran, un „saison en Enfer". Cele şase scrisori ale prozatorului către Eliade, cu care s-a cunoscut la „Cuvântul", mărturisesc aluziv singurătatea, deznădejdea şi mutilările sufleteşti suferite în ţară şi în închisoare datorită atitudinii sale anticomuniste; vorbesc despre suferinţa provocată de brutalitatea, iraţionalitatea şi falsitatea lumii în care trăieşte, şi care acţionează asupra sa asemenea unei otrăvi, pervertindu-i destinul. Alienat în ordine umană, anihilat în ordine socială, constrâns la compromisuri estetice, Sergiu Dan devine un inadaptat; el trăieşte în trecut, când fusese încurajat de Eliade în ale scrisului şi obţinuse premiul Techirghiol-Eforie în anul consecutiv decernării lui pentru *Maitreyi*, când frecventau aceiaşi prieteni şi călcau alături „pe drumul gloriei", posibile atunci pentru toată lumea. Redus la tăcere de „exigenţele" realismului socialist, el încearcă să recupereze, prin contactul cu Eliade şi cu Occidentul, primul început, curmat după război; se declară un „vânător" al cărţilor lui Eliade şi speră să primească sprijin şi recomandare pentru publicarea, în versiune franceză, a volumului *Dintr-un jurnal de noapte*.

Cu bună-credinţă, acesta îşi foloseşte prestigiul şi influenţa pentru a-l ajuta. Iar răspunsul plin de căldură, onestitate şi solicitudine înseamnă un „fortifiant" şi un „antidot" la veninul administrat de regimul comunist: „Dacă ai la îndemână vreo carte, două, aş fi fericit să le primesc. Ele îşi au locul lângă acelea ale lui Cioran, ale lui Eugen, pentru că Istoria a făcut ca românii cei mai de seamă ai veacului să fie departe de România, care şi ea e departe de cea adevărată."[42]

De la sfârşitul anilor `70 datează trei scrisori de la Edgar Papu, coleg la liceul „Sf. Sava" cu reprezentanţi de frunte ai „tinerei generaţii" (Petru Comarnescu, Eugen Ionescu, Dan Botta etc.), care s-a apropiat de Eliade în 1934[43]. Deşi ajutat de Tudor Vianu, a fost epurat din învăţământ datorită convingerilor anticomuniste şi încarcerat, dar a continuat să afirme valorile culturale autentice.

Scrisorile reliefează dedublarea socioculturală din România acelei perioade şi ruptura dintre autorităţi şi intelectualitate, care activa pe „şantierele cărturăreşti" subteran, în semiclandestinitate. Rafinamentul intelectual, demnitatea şi delicateţea sufletească, personalitatea sa integră şi loială idealurilor asumate încă din tinereţe l-au emoţionat,

---

41 1986, *ibidem*, pp. 59-60.

42 *Ibidem*, p. 90. S-au recuperat şi 3 scrisori ale lui Mircea Dan, cât şi 3 răspunsuri ale lui Eliade, din perioada1969-1974, pp. 85-92.

43 Cf. Liviu Bordaş, nota introductivă, *ed. cit.*, p. 127; toate scrisorile sunt din 1979, pp. 129-132.

BDD-A8389 © 2014 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 09:33:41 UTC)

desigur, pe Eliade. Asemenea lui Peretz Reiter, el îi scrie în mod dezinteresat, pentru a-şi exprima admiraţia şi gratitudinea pentru interesul lui Eliade faţă de teoria culturală a protocronismului. Din cele două scrisori de răspuns ale lui Mircea Eliade, reiese dubla atitudine a acestuia, de ostilitate la adresa regimului, prin refuzul de a reveni în ţară, şi dorinţa lui de a fi în legătură cu receptorii operei sale, dar şi cu activitatea intelectuală din spaţiul românesc. Chiar dacă a criticat, în *De la Zalmoxis la Genghis-Han*, „tracomania" pseudo-ştiinţifică, el susţine entuziasmul lui Papu pentru valorile naţionale, situate în perspectiva comparatistă, deschisă valorilor europene, din cărţile pe care le citise: „Mult stimate coleg, Nu mai încerc să-mi cer iertare pentru întârzierea cu care răspund scrisorii dumneavoastră din ianuarie. Ar fi trebuit să răspund pe loc, chiar în dimineaţa când am primit-o, mai ales ca să vă spun că petrecusem multe ceasuri în aceeaşi noapte (eu am rămas, ca în tinereţea mea bucureşteană, noctambul…) recitind, cu încântare, paginile despre călătoriile din Renaştere… Sper, totuşi, ca într-o zi să pot procura cartea despre baroc. În privinţa protocronismului, mă bucur că tot mai mulţi cărturari români încep să înţeleagă că nu e vorba de «avem şi noi presocraticii noştri!» Cum îi scriam, însă, şi lui Paul Anghel, «tragedia» noastră a fost (şi, din păcate, rămâne şi astăzi), semiclandestinitatea în care ne păstrăm descoperirile culturale. Degeaba îşi edita Iorga cărţile în limba franceză, dacă le tipărea la Vălenii de munte şi le «edita» Gamber, aşa zis «editor» la Paris, dar de care nu auzise nimeni."[44]

Dincolo de cuvinte, corespondenţa dintre Papu şi Eliade reflectă două drame, una - a rupturii de ţară, cealaltă - a exilului interior; claustrat în proximitate, cel rămas caută evadarea în adâncul trecutului şi în înălţimile inaccesibile: „Mult stimate Maestre Mircea Eliade, Confirm prin aceasta primirea celor două volume din *Histoire des croyances et des idées religieuses*. Vă mulţumesc din suflet pentru acest admirabil cadou. N-am avut timp până acum decât să mă uit prin lucrare. Este ceva grandios, ameţitor, un fel de Himalaie a intelectului. Mă voi aşterne cu pasiune la citirea ei. Până atunci nu pot decât să-mi exprim admiraţia faţă de spiritul românesc în măsură să atingă asemenea culmi."[45]

Una dintre cele mai călduroase relaţii epistolare o are cu Nicolae Steinhardt, absolventul aceluiaşi liceu „spirist", şi membru al generaţiei „trăiriste"; lui Eliade şi celor mai activi membri ai ei, grupaţi la revistele „Criterion" şi „Vremea", le-a consacrat parodii în paginile „Revistei burgheze", care au fost reunite în volumul *În genul… tinerilor* (1934).

Deşi a fost dat afară din barou, arestat pentru citirea cărţilor lui Eliade şi ale altor reprezentanţi ai diasporei şi condamnat în procesul „lotului Noica-Pillat", după eliberarea din închisoare a reluat legăturile cu personalităţi ale exilului românesc, s-a întâlnit cu Eliade în 1978, iar în 1980 a locuit o lună şi jumătate în apartamentul acestuia din Paris, în ultima călătorie întreprinsă înainte de a se călugări. În 1977 începe să scrie comentarii asupra prozei fantastice şi operei ştiinţifice a lui Mircea Eliade, iar scrisorile cuprind referiri la procesul de înţelegere, pe baza experienţei istorice şi religioase; astfel, el consideră *O fotografie veche de 14 ani* un text analog *Mărturisirii ortodoxe*

[44] *Postlegomena la Felix Culpa*…, p. 130.
[45] *Ibidem*, p. 131.

BDD-A8389 © 2014 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 09:33:41 UTC)

de Petru Movilă, exprimând „însăşi esenţa crezului nostru ortodox şi românesc.”[46]; *Nouăsprezece trandafiri* îl captivează datorită intuiţiei artistice, „puternică şi precisă”, în reprezentarea experienţei libertăţii: „N-aţi cunoscut, din fericire, închisoarea. Dar intuiţia artistului e tot atât de puternică şi de precisă ca experienţa existenţială a omului de rând. Aţi înţeles perfect că «libertatea absolută» nu ne este accesibilă decât atunci când nu mai avem nici un fel de libertate. Dar absoluta libertate nu poate fi decât în închisoare sau într-o situaţie analogă, în totală nelibertate. Am resimţit o ciudată emoţie citind nuvela unde se află cuprinsă fraza despre libertate absolută. Ca acea bucuroasă emoţie pe care, mereu, mi-o stârneşte rostirea de către un altul a unui adevăr ce mi se părea tăinuit în adâncul cel mai intim al fiinţei noastre.”[47]

După moartea lui Eliade, Steinhardt îi comunică lui Christinel impresiile produse de lectura *Memoriilor*, relevând deopotrivă calităţile artistului şi ale învăţatului, ale omului şi operei: „M-au emoţionat îndeosebi trei lucruri: a) sinceritatea absolută a autorului; b) fidelitatea faţă de Nae Ionescu. Această puternică manifestare de *Treue* pentru un om de mulţi contestat şi hulit mi se pare admirabilă şi mărturisesc că m-a înduioşat adânc; c) feeria povestirii; nu ştiu dacă – din lăuntrul ei – puteţi realiza impresia de feerie pe care o dă viaţa lui Mircea Eliade şi, de la un moment dat încolo, a perechii Eliade. Are ceva rilkean într-însa, de *quest*, ceva de mare şef de orchestră ori mare muzician care străbate lumea, de divă mereu nemulţumită de ea însăşi, în căutare de peregrinări prin vile, universităţi, institute, castele, hoteluri, mansarde, apartamente etc. etc. Nu a fost viaţa lui Mircea Eliade un şir perpetuu de *Wander-* şi *Lehrjahre?* Un lung *quest* intelectual? Impresionantă mi se pare la el nu numai inteligenţa strălucită, memoria fenomenală, extraordinara putere de muncă, ci şi – am mai spus-o – ceea ce îmi place a numi cumsecădenia (trăsătură foarte românească; apare şi la Cioran, la Eugen Ionescu, la Horia Stamatu…).”[48]

Cele 30 de scrisori ale lui Steinhardt[49] dezvăluie firea lui „«juvenil» entuziastă”, capabilă de o dăruire totală în relaţiile sale intelectuale şi afective cu lumea. Dragostea, respectul, admiraţia şi recunoştinţa faţă de Eliade sunt comunicate cu o sinceritate cuceritoare; el este înzestrat cu o excepţională capacitate de a se bucura pentru cărţile trimise de acesta, din proprie iniţiativă sau la rugămintea celuilalt, care „jinduieşte aprig” să le citească, sau pentru prietenia, cuvintele de apreciere şi gesturile de bunătate din partea prietenului său, care are puterea de a-i lumina trecutul „mohorât” şi de a-i conferi „prospeţime, un rost, o curăţie”, de a-i stimula forţele sufleteşti pentru autoperfecţionarea spirituală: „Mult stimate şi mult iubite domnule Eliade, Am primit cartea! Covârşit de admiraţie, de bucurie şi de recunoştinţă, vă mulţumesc din toată puterea cugetului şi sufletului meu. Mi-aţi făcut o imensă (*to say the least*) plăcere; dedicaţia pe care aţi binevoit a

[46] 1975, *ibidem*, pp. 95, 96.
[47] 1980, *ibidem*, pp. 115-116.
[48] 1988, *ibidem*, p. 119.
[49] Volumul conţine 40 de scrisori, cele mai multe ale lui Nicolae Steinhardt către Mircea Eliade (30), trimise între 1975-1986; alte 3 îi sunt adresate lui Christinel Eliade, care l-a anunţat de dispariţia soţului ei; s-au păstrat 5 răspunsuri ale lui Mircea Eliade, *ibidem*, pp. 95-120.

BDD-A8389 © 2014 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 09:33:41 UTC)

mi-o scrie revarsă asupră-mi, odată cu un adânc reprobabil sentiment de nebunească trufie, valuri de fericire, pace şi exaltare." „Următor primirii, la 31 decembrie, a volumului omagial *Herne*, primesc astăzi scrisoarea Dvs. scrisă tot la 6 decembrie, data expedierii volumului. Spre deosebire însă de uriaşa bucurie iscată de primirea cărţii (nădăjduiesc că rândurile mele de mulţumire vă vor fi parvenit în răstimp), scrisoarea m-a copleşit de ruşine şi umilinţă. Cât de nesfârşit de departe sunt de ceea ce Doamna Eliade şi Dvs. binevoiţi a crede că sunt! Cât de făţarnic, de vinovat şi de plin de impostură mă simt! Ce diferenţă între model şi portretul creat de imaginaţia, bunătatea, indulgenţa şi candoarea Dvs.! Îmi este totuşi de mare folos fantastic de buna (iluzorie) părere ce aveţi despre mine […]. Mă voi ruga desigur lui Dumnezeu pentru Dvs. şi duduia Christinel – din toată inima, fierbinte, mereu. Mă voi ruga să fie cu Dvs. amândoi tot atât de bun pe cât sunteţi Dvs. cu mine, iar mie să-mi dea puterea şi harul de a nu mă arăta întru totul nevrednic de hologramа căreia i-aţi dat, pe încredere, mumele meu. Cu respectuoasă şi mult recunoscătoare dragoste."[50]

Invitaţia de a locui la Paris, în apartamentul soţilor Eliade, dezlănţuie în sufletul lui o fericire trăită la modul extatic: „Prin taina botezului, Domnul mi-a şters păcatele, m-a dezintegrat şi m-a reintegrat ca pe o făptură nouă, mi-a redat încrederea în mine şi m-a onorat cu încrederea Sa. Pe plan istoric al condiţiei vieţilor individuale, aţi realizat o lucrare analogă: printr-un act de caldă, apropiată şi deplină prietenie îmi daţi convingerea că un trecut de care nu am a mă lăuda a fost anulat, uitat, răscumpărat, înnoit. Într-o scrisoare a Dvs. aţi binevoit a folosi cuvintele «cu veche prietenie». Găzduirea mea în locuinţa Dvs. dovedeşte în fapt absoluta sinceritate a cuvintelor acestora. Ba le şi amplifică, le energizează, le consfiinţeşte. A locui la Dvs. e pentru mine o purificare, o catharsis, acea lovitură de spadă pe umăr care semnifică înnobilarea şi implică încrederea, mărinimia, bunătatea. […] Facă Domnul să mă arăt oarecum vrednic de nobleţea ce-mi conferiţi cu atâta prietenie şi generozitate."[51]

Modestia, curăţia, elevaţia spirituală, bunul-simţ sunt sursele discursului său, singurele „bunuri" de care dispune, pentru a răsplăti cu generozitate generozitatea prietenului său: „Când Marie-France mi-a comunicat, la telefon, că sunteţi voitori să mă adăpostiţi în apartamentul Dvs. după data de 1 octombrie, am rămas nu mai puţin uimit şi uluit decât dacă ar fi coborât Îngerul Darului să-mi dea o ştire de dincolo de tărâmul posibilului. Sunt absolut incapabil de a-mi formula mulţumirile şi bucuria! Credeţi că mă simt covârşit. Hotărârea Dvs. depăşeşte orice închipuire, bunătatea şi amabilitatea Dvs. ţin de altă lume. Ştiu că, acceptând, săvârşesc un abuz şi dau dovadă de totală lipsă de simţ al măsurii şi limitelor. Dar fericirea – când este întreagă – desfiinţează şi şterge totul în jurul ei, validează până şi abuzul, iată până şi obrăznicia, biruie orice scrupul, purifică orice nevrednicie. Sunt nebun de fericire! […] E de la sine înţeles că voi avea grijă să mă port aşa cum se cuvine în apartamentul Dvs. Îmi îngădui

[50] 1978 şi 1979, *ibidem*, pp. 101, 102.
[51] 1979, *ibidem*, pp. 105-106.

BDD-A8389 © 2014 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 09:33:41 UTC)

să declar că sunt, în calitatea mea de bătrân celibatar, tot atât de însufleţit de duhul gospodăririi şi al curăţeniei ca şi cea mai straşnică şi vajnică fată bătrână."[52]

Imensa lui apreciere şi încredere în bunătatea funciară a lui Eliade îl determină să-i solicite cărţi ca ajutor „creştinesc" pentru alţii şi să se roage neîncetat la Dumnezeu pentru el şi Christinel. În faţa autorităţilor comuniste, care doreau să se folosească ideologic de imaginea lui Eliade, Steinhardt îşi apără prietenii cu un curaj care sfidează riscurile: „Mi s-a cerut să transmit domnului Eliade alesele salutări ale ambasadei şi să-l rog să nu uite că este aşteptat cu bucurie {în ţară}[53]. Am răspuns – cu de la mine {putere}, firește, numai şi numai {în numele} meu – că probabil ar trebui să se traducă *în întregime* opera lui Mircea Eliade în românește, urmându-se pilda Poloniei şi {Japoniei}; că ar trebui să se deschidă acum {porţile revistelor} şi tiparniţelor românești {unor} scriitori şi eruditi ca Eugen Ionesco, E. Cioran, Vintilă Horia, Alex. Ciorănescu, E. Turdeanu, Luc Bădescu etc. etc.; că ar trebui să se pună capăt {…}elor şi dezgustătoarelor campanii de presă împotriva soţilor Ierunca"[54].

Mircea şi Christinel Eliade, Virgil Ierunca şi Monica Lovinescu, Marie-Jeanne şi Eugen Ionescu au fost încântaţi de personalitatea lui Nicolae Steinhardt, pe care l-au revăzut, după plecarea lor din ţară, în 1978 şi în 1980 la Paris. Răspunzând cu aceeaşi sinceritate, Eliade renunţă la discreţia cu care îşi tăinuieşte, de obicei, intensitatea trăirilor şi-şi etalează plăcerea de a dialoga, umorul şi generozitatea: „Mult iubite Nicolae Steinhardt, […] te rog să crezi că Christinel şi cu mine, care te pomenim la două-trei zile o dată, uneori de mai multe ori pe zi, îţi urăm […] sănătate şi mult noroc; şi ne-am urat şi nouă (chiar dacă asta nu prea se face!) destul noroc ca să ne putem reîntâlni la anul, la Paris. Pentru noi amândoi, întâlnirea cu D-ta a însemnat cel mai preţios dar pe care ni l-a adus vara 1978. Şi nu ne consolăm că te-am văzut atât de rar şi atât de «la întâmplare». […] În orice caz, eu îţi voi rămâne toată viaţa recunoscător, pentru că, după ce te-a cunoscut Christinel, s-a convins că *există* creştini - şi sincera ei speranţă este de acum înainte să întâlnească şi alţi câţiva (fiind modestă, precizează: «măcar vreo doi, trei…»). Iartă-mi această indiscretă euforie, dar am voit să fiu sincer cu D-ta. Nu înţeleg de ce nu ţi-am dat caietul *L'Herne*; poate mi-era ruşine să-ţi ofer un «volum omagial»: îţi expediez chiar astăzi un exemplar, recomandat, prin avion." „Dragă Nicolae Steinhardt, Scrisoarea D-tale din 11 ianuarie îmi aminteşte ce-i spunea Felix Frankfurter (un mare jurist american, faimos ca *General Attorney* – cel mai important rang după preşedintele Statelor Unite) soţiei, foarte frumoasă, dar şi timidă, şi care *suferea* de câte ori i se făceau «complimente» (bietul Perpessicius…): «Martha, you must learn to face the truth, even when it's pleasant!»"[55]

Căldura şi respectul pe care Eliade i le dăruia lui Steinhardt se manifestă şi în organizarea „complotului" pentru sejurul acestuia din 1980, dezvăluit într-o scrisoare a lui Ierunca: „Scrisorile tale mă intrigă şi mă întristează: ce înseamnă îndoielile tale de a

[52] *Ibidem*, p. 104.
[53] {…} – semn folosit de editori pentru a indica lecţiunile ipotetice.
[54] 1980, *ibidem*, pp. 110-111.
[55] 1978 şi 1979, *ibidem*, pp. 99, 101.

BDD-A8389 © 2014 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 09:33:41 UTC)

veni la Paris? Totul e aranjat. Complotul venirii tale s-a petrecut la Eliade acasă. Cum am spus că vii, ţi-a oferit apartamentul (n-a făcut-o pentru nimeni); ne-a părut rău că n-ai acceptat să acoperim cheltuielile venirii. Ce eşti tu, spărgător de comploturi? Vii la Paris, stai la Eliade, şi, pe tot timpul şederii tale, eu îţi asigur proza cotidiană. Fii mai simplu, dragul meu, şi nu te mai întreba de ce ţinem – eu şi Monica – la tine? Foarte simplu: fiindcă ne-ai oferit o mare descoperire: că în toată lumea nu mai există decât doi creştini: N. Steinhardt şi noul Papă."[56] [Ioan Paul II, n.n.]

Iar apartamentul soţilor Eliade este, în descrierea lui Steinhardt, o imagine a unui stil de viaţă şi de a fi, intim şi elegant, simplu şi original: „M-am simţit cu desăvârşire fericit în atât de frumosul, plăcutul, confortabilul D-voastră apartament. «Împărăteşte». Nu mi-aş fi putut nici măcar închipui o [locuinţă] mai prielnică, mai încântătoare, mai «tinerească», mai neconformistă […]."[57]

Publicarea scrisorilor primite de Mircea Eliade de la evrei români (din sau originari din România), păstrate în biblioteca Universităţii din Chicago, organizate tematic (I. Prieteni şi cunoscuţi interbelici, II. Elevi şi discipoli postbelici) şi cronologic, realizată de Liviu Bordaş şi Mihaela Gligor, reflectă, fie şi indirect, atitudinea umană a lui Eliade faţă de prieteni şi cunoscuţi, care nu a fost determinată de ideologie şi prejudecăţi, ci de experienţă şi preferinţele personale şi intelectuale; iubirea şi aprecierea lor pentru el şi pentru membrii cercului pe care l-a frecventat relevă o percepţie pozitivă a personalităţii lui.

Aşa cum Liviu Bordaş arată în *Nota asupra ediţiei*, arhiva are multe lipsuri, pe de o parte – din cauza incendiului din 1985 şi risipirii corespondenţei din perioada pariziană (1945-1956), iar pe de altă parte – pentru că Mircea Eliade a făcut puţine cópii ale propriilor scrisori, după 1956, iar destinatarii sau deţinătorii acestora nu au publicat cea mai mare parte a lor. Ediţia este însoţită de note de prezentare ale corespondenţilor, care oferă „o imagine a relaţiilor lor cu Mircea Eliade", şi cu note de subsol, care precizează datele lucrărilor la care se referă scrisorile. În ele, antologatorul şi îngrijitorul ediţiei evită interpretările, „urmărind doar reconstituirea contextului sau furnizarea unor date suplimentare necesare înţelegerii lucrurilor la care se face referire"[58], cu obiectivitate.

Ediţia realizată de cei doi eliadişti, Mihaela Gligor şi Liviu Bordaş, oferă specialiştilor o bază documentară pentru cercetarea istorică şi literară nu doar a personalităţii lui Mircea Eliade, ci şi a unora dintre cei mai valoroşi intelectuali români care au avut de înfruntat nu doar „teroarea" diferitor epoci politice totalitare, ci şi acuzaţiile răuvoitoare, care au falsificat percepţia publicului asupra personalităţii lor, fiind etichetaţi când ca antisemiţi, când ca duşmani ai poporului, defăimaţi şi marginalizaţi. Ediţia de faţă este rodul unei pasiuni şi al unui devotament pentru adevăr şi valoare, un gest necesar pentru recuperarea lor asimptotic integrală în spaţiul culturii române.

---

[56] 1979, *ibidem*, p. 105.
[57] 1980, *ibidem* p. 110.
[58] Liviu Bordaş, *Notă asupra ediţiei*, *ed. cit.*, p. 7.

BDD-A8389 © 2014 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 09:33:41 UTC)

Bibliografie

Eliade, Mircea *Jurnal*, II, Ediţie îngrijită şi indice de Mircea Handoca, Editura Humanitas, Bucureşti, 1993.

Postlegomena la Felix Culpa: Mircea Eliade, evreii şi antisemitismul (I), Culegere de texte de Liviu Bordaş, Ediţie îngrijită de Mihaela Gligor şi Liviu Bordaş, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2012.

Liviu Bordaş, *Nota introductivă*, în *Postlegomena la Felix Culpa: Mircea Eliade, evreii şi antisemitismul (I)*, Culegere de texte de Liviu Bordaş, Ediţie îngrijită de Mihaela Gligor şi Liviu Bordaş, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2012.

BDD-A8389 © 2014 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 09:33:41 UTC)